

Shahid Bahonar
University of Kerman

Factors affecting the activity of American schools in the era of Reza Shah Pahlavi (1304-1320 AD/ 1925-1940 AD)

Hamid Hajianpour¹ Sohrab Aghaee²

¹. Associate Professor of the History Shiraz University. **E-mail:** hhajianpour@yahoo.com

². PhD student of History Shiraz University. **E-mail:** Sohrabaghaee1299@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: <i>Research Article</i></p> <p>Article history: Received: <i>14 Jan 2023</i> Revised: <i>13 July 2023</i> Accepted: <i>19 November 2023</i> Published online: <i>12 December 2023</i></p> <p>Keywords: Pahlavi, Alborz, Education, Missionar Modernism.</p>	<p>The first Pahlavi took basic measures in the education and created coordinated education system. The goal of the education system was to create a national spirit, cultural unification, and to create a secular society. The government built many schools, developed textbooks for and created a system of free education and paid close attention to the activities of schools. American schools were operating in Tehran and other cities. Although their number was less, they were more popular. The efficient management of these schools and their superior quality made people like these schools. The government also accepted these schools. In this research, relying on library documents and sources with a descriptive analytical method, we examine the activities of American schools during the time of Reza Shah. The findings of the research indicate that at the beginning of the establishment of the Pahlavi, the government did not hinder the activities of these schools, and these schools tried to gain the satisfaction of the government, and in some cases, the government also honored their activities, but due to the political activities of foreign schools, especially American schools, the increase in the number of schools and the increase in the educational quality of Iranian schools, the autocracy of Reza Shah and his interest in cultural assimilation and the non-compliance of foreign schools with the regulations of the Iranian educational system, the government of their activities banned and despite the insistence of the Americans to continue their activities, these schools became the property of the Iran</p>

Cite this article: Hajianpour, Hamid; Aghaee, Sohrab (2023). **Factors affecting the activity of American schools in the era of Reza Shah Pahlavi (1304-1320 AD/ 1925-1940 AD)**, Iranian Civilization Research, 5(2) 230-253.

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: 10.22103/IIC.2024.22785.1284

English Extended Abstract

1. Introduction

The main goal of the Christian missionaries was to spread Christianity, but they soon realized that they were not able to directly spread the religion of Christ. Therefore, to achieve this goal, they turned to indirect spread. The school was considered one of the most effective tools of this spread. During the period of Reza Shah, the status of foreign schools changed, the government increased their supervision at first, then dissolved these schools at the elementary level, and in the last step, these schools were owned by the Iranian government. Americans had few schools in Iran, but in terms of management and educational quality, they had a better position than other schools. Since the Pahlavi government was trying to create a uniform and coordinated educational system in Iran, their compliance with the laws and regulations of the Ministry of Education was very important. This research has dealt with the factors affecting the activities of these schools and aims to answer two questions: 1- What were the factors of the booming activities of American schools in Iran during the era of Reza Shah? 2- What causes and factors caused the end of the activity of American schools in Iran?

2. Research Methodology

This research was done with library and descriptive-analytical method. The documents available in the Iranian National Library and Document Center and widely published newspapers are the sources of this research. Local history sources have also been used, especially the works written in the field of education and schools. Since the educational reforms during Reza Shah's period had a great impact on the activity of American schools, a part of the research has been devoted to this subject and in the continuation of the activity of American schools and their method of activity has been examined and by examining the available materials in this field, The analysis of the factors affecting the activity of American schools in Iran has been discussed.

3. Discussion

In Reza Sha period, more supervision was applied to the activities of foreign schools. The most important American school in Iran was Alborz School. This school was established in 1871/1288 (Alborz Chronicle, 1354:1). This school is actually the center of American cultural policy in It was Iran and active schools in other regions of Iran followed the decisions of this school and prepared talented students to study in Alborz. This school became a college during the reign of Reza Shah and played an important role in the formation of secular culture in Iran. (Nazez, 3:1323). The American girls' school in Tehran was called "Iran Beit Yale" which was changed to Nurbakhsh after forcing the schools to choose an Iranian name for the schools. This school was actually the girls' branch of the Alborz school (Qasmi Puya, 1377:528) at the beginning of only It covered non-Muslims, but later on, Muslims also became interested in studying in this school and entered this school. Some of the graduates of this school became founders of new schools for girls. Helen Clark was the most prominent director of the girls' school in Rasht. In addition, a boys' school was also established in this city by the Americans, who did so despite the government's insistence on the prohibition of Christianity, and the government limited their activities. A school was also established in Hamedan by the Americans. The non-compliance of this school with the regulations of the Ministry of Education caused the government to decide to close this school, but due to the demand of the people of Hamedan, the Ministry of Education agreed to continue the activity of this school despite its inner desire (Presidential Documents Center, 1381:223, Document No. 56) Americans established a school for girls and a school for boys in Tabriz. (Salahi and Besnas, 1382:134) The boys' school in this city was named Memorial, and it had facilities for local students to stay (Alder, 1337:53). The presence of Baskerville, the teacher of this school, and his presence in the events of the constitutional revolution and his death in the battle with the autocrats made this school permanent in the memory of freedom seekers (Kasravi, 1363: 891.)

English Extended Abstract

4. Conclusion:

Foreign schools continued their activities during the reign of Reza Shah.

In the meantime, American schools had a better position and since they performed better in terms of education and provided financial support to students in some cases, the people liked them a lot and in some cases the government decided to close these schools. They objected to the government's decision and considered the closure of schools to be the cause of their children's backwardness. Although the Iranian society showed favor to the activity of American schools in Iran, a group of causes and factors changed the government's policy towards these schools. The Pahlavi government established a new system of education in Iran for cultural unification and promotion of national culture and widely started to establish schools in Iran. In the new educational system, strengthening Iranian nationalism and national spirit was of great importance, and teaching history, geography and Persian language was the way to achieve this goal. In order to create suitable texts for schools, the government started writing new books on history, geography and Persian language, and Iranian schools made great efforts to strengthen the spirit of nationalism, and the government also exercised serious supervision over schools in this regard. By building a large number of schools and establishing a free education system and increasing the number of Iranian teachers, the government saw itself as having no need for the activities of foreign schools and foreign teachers. In the ranking of schools in Tehran, Iranian schools were assigned the top ranks. This gave the government an excuse to restrict foreign schools. In the first step, foreign schools were banned from opening elementary school. Arguing that the number of elementary schools in the country is sufficient and there is no need for foreign elementary schools, and that the promotion of Iranian national culture and nationalism should be done by the national education system at the elementary level, the government denied foreign schools from having an elementary level. Disregarding the teachings of Islam and the actions of schools in promoting Christianity were also challenging issues between the government and foreign schools. Although the promotion of Christianity was prohibited in this Madas, but the trustees did not adhere to this prohibition. The authorities were against both the missionary schools and the Baha'i schools. Reza Shah also closed the Baha'i schools in the first step and then closed the missionary schools as well. Alborz College agreed with Reza Shah in the direction of creating a modern society. Reza Shah increased his autocracy especially in the second period of his rule from 1312, he turned to the personalization of power and was unable to tolerate critical institutions. Parallel to Reza Shah's actions to unify thoughts and ideas, the pressure on foreign schools increased. The government decided to stop the activities of foreign schools, especially American schools, in Iran. A year before he was removed from the kingdom, he closed foreign schools and took them into the possession of the government, and from the academic year of 1320-1319, these schools started their activities with Iranian personnel.

دانشگاه شهید باهنر کرمان

پژوهشنامه تمدن ایرانی

شماره الکترونیکی: ۰۸۶۷-۲۸۲۱

پژوهشنامه تمدن ایرانی، سال پنجم، شماره دو (پیاپی ۱۰)، پاییز و زمستان ۱۴۰۲

عوامل موثر بر فعالیت مدارس آمریکایی در عصرشاه پهلوی

(۱۳۲۰-۱۳۰۴ش / ۱۹۲۵-۱۹۴۰م)

حمید حاجیان پور^۱ سهراب آقایی^۲

^۱ دانشیار گروه تاریخ دانشگاه شیراز. پست الکترونیکی: hhajianpour@yahoo.com

^۲ دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه شیراز. (نویسنده مسئول) پست الکترونیکی: Sohrabghaee1299@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۳</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۶/۲۵</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۴</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>مسیونر، آموزش، مدرنیزم، البرز، پهلوی.</p>	<p>پهلوی اول، در زمینه آموزشی دست به اقدامات زیربنایی زد. هدف از نظام آموزشی نوین ایجاد روح ملی و یکسان سازی فرهنگی و ایجاد جامعه ای سکولار بود. دولت مدارس زیادی ساخت، به تدوین کتب درسی برای دانش آموزان و ایجاد نظام تحصیل رایگان پرداخت و بر فعالیت مدارس نظارت دقیقی اعمال می کرد. مدارس آمریکایی در تهران و شهرستانها فعالیت داشتند. هرچند تعداد آنها نسبت به سایر مدارس خارجی کم تر بود ولی از محبوبیت بیشتری برخوردار بودند. مدیریت کارآمد این مدارس و کیفیت برتر آنها موجب اقبال مردم به این مدارس می شد. دولت نیز این مدارس را به عنوان بخشی از نظام آموزشی پذیرفته بود. این پژوهش با روش کتابخانه ای و با تکیه بر اسناد و با شیوه ای توصیفی- تحلیلی انجام شده است. یافته های پژوهش حاکی از این است، که در ابتدای تشکیل حکومت پهلوی، دولت برای فعالیت این مدارس مانعی ایجاد نمی کرد و این مدارس هم سعی می کردند رضایت خاطر حکومت ایران را کسب کنند به گونه ای که در برخی موارد دولت به تجلیل از فعالیت آنان نیز می پرداخت، ولی به دلیل فعالیت سیاسی مدارس خارجی به ویژه مدارس آمریکایی، افزایش کمی و کیفی این مدارس، خودکامگی رضا شاه و علاقه ی وی به یکسان سازی فرهنگی و عدم همراهی مدارس خارجی با مقررات نظام آموزشی ایران، دولت فعالیت آنان را ممنوع ساخت و علیرغم اصرار آمریکاییان به ادامه فعالیت، این مدارس به مالکیت دولت ایران درآمدند.</p>
<p>استناد: حاجیان پور، حمید؛ آقایی، سهراب (۱۴۰۲). عوامل موثر بر فعالیت مدارس آمریکایی در عصرشاه پهلوی (۱۳۲۰-۱۳۰۴ش / ۱۹۲۵-۱۹۴۰م)، پژوهشنامه تمدن ایرانی، ۵ (۲)، ۲۵۳-۲۳۰.</p> <p>ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان. © نویسندگان.</p>	<p>DOI: 10.22103/JIC.2024.22785.1284</p>

0

۱- مقدمه

فعالیت میسیونرهای مذهبی از دوره قاجاریه شروع شد. یکی از اقدامات میسیونرهای مذهبی ساخت مدرسه بود. شاهان قاجار هم از ساخت این مدارس استقبال می کردند. با تاسیس حکومت پهلوی اقداماتی زیربنایی در همه ابعاد انجام شد. تاسیس یک دولت مقتدر و ایجاد یکپارچگی فرهنگی از جمله اقدامات رضا شاه بود. آموزش همگانی ابزار رسیدن به وحدت فرهنگی بود. در کنار مدارس دولتی که در نظام نوین آموزشی ایران ایجاد شده بود، مدارس خارجی نیز فعالیت داشتند. متولیان مدارس خارجی، با توجه به وضعیت فرهنگی و دینی ایران قادر نبودند به تبلیغ مستقیم مسیحیت بپردازند، لذا با تاسیس مدرسه به توجیه حضور خود و به تبلیغ غیر مستقیم مسیحیت اقدام مینمودند. در زمان قاجاریه فعالیت مدارس خارجی آزادتر بود ولی در زمان پهلوی اول نظارت بیشتری بر فعالیت آنان اعمال می شد. مدارس خارجی از طرف دولت پذیرفته شد، اما در ادامه سیاست دولت نسبت به آنها تغییر کرد. مدارس خارجی موظف بودند فعالیت آموزشی خود را براساس برنامه وزارت فرهنگ ایران تنظیم کنند؛ مدارس نیز به گونه ای عمل می کردند که خواسته های دولت برآورده شود، اما در برخی از موارد به دستورالعمل دولت در زمینه توجه به فرهنگ ملی ایران بی اعتنایی می کردند و این موضوع باعث سخت گیریهای دولت نسبت بدانان شد. در جهت محدود کردن فعالیت مدارس خارجی، نخست آنان از دایر کردن مقطع ابتدایی محروم شدند. متولیان این مدارس برای جلوگیری از فعالیت خود در بخش کودکان به تاسیس کودکانستان اقدام نمودند. در میان مدارس خارجی فعال در ایران، مدارس آمریکایی از محبوبیت بیشتری برخوردار بودند و اقبال مردم به آنها بیشتر بود، آنان علاوه بر تهران در شهرستانهای ایران نیز شعبه هایی داشتند که از برنامه های کالج البرز در تهران تبعیت می کردند. هرچند مدارس آمریکایی در میان مردم از محبوبیت برخوردار بودند ولی برخی موضع گیری سیاسی آنان به تیرگی رابطه آنان با حکومت پهلوی منجر شد و برخورد شدید تر دولت با آنان را در پی داشت. دکتر جردن مدیر کالج البرز تلاش کرد رضایت دولت برای ادامه فعالیت در ایران را کسب کند، ولی موفق بدین کار نشد و در سال ۱۳۱۹ ش فعالیت مدارس خارجی از جمله مدارس آمریکایی ممنوع شد و این مدارس به مالکیت دولت درآمد.

۱-۱- بیان مساله

مدارس خارجی که از زمان قاجاریه در ایران حضور داشتند، در دوره رضا شاه نیز به فعالیت خود ادامه دادند. رابطه دولت پهلوی با مدارس خارجی از این جهت دارای اهمیت است که این دولت در صدد ایجاد نظام آموزشی ملی در سراسر کشور بود، تا از این طریق زمینه ترویج فرهنگ ملی در ایران را فراهم نماید. مدارس خارجی فعال در ایران یکی از چالش های دولت در ایجاد نظام هماهنگ آموزش و پرورش

در ایران بود. این پژوهش از میان مدارس خارجی فعال در ایران، مدارس آمریکایی را مورد بررسی قرار داده و درصدد پاسخ گویی به سوالات زیر می باشد:

- ۱- عوامل رونق فعالیت مدارس آمریکایی در ایران عصر رضا شاه چه بود؟
- ۲- چه علل و عواملی باعث پایان یافتن فعالیت مدارس آمریکایی در ایران عصر رضا شاه شد؟

۲-۱- پیشینه پژوهش

پیرامون میسیونرها و فعالیتهای آموزشی و فرهنگی آنان در عصر رضا شاه مقالاتی نگاشته شده است. "بررسی مدارس نوین اصفهان در اواخر دوره قاجار و دوره پهلوی اول براساس عوامل شکل گیری و اجزای کالبدی" از مهران کاراحمدی و دیگران از جنبه هنر و معماری به بررسی مدارس اصفهان که در حیطه فعالیت انگلیسیها قرار داشت پرداخته است.

"مدارس کلیمیان و نظام نوین آموزش ملی در ایران" از نورالدین نعمتی و مظهر ادواری: در این پژوهش به بررسی رابطه نظام آموزش ملی دوره رضا شاه با مدارس کلیمیان می پردازد، ولی مدارس میسیونرهای آمریکایی پروتستان مورد بررسی قرار نگرفته است. سلیمان حیدری نیز در مقاله "انجمن تبلیغی کلیسا و نقش آن در تبلیغ آیین پروتستان در شیراز" فعالیت میسیونرها از ۱۹۲۰م الی ۱۹۸۰ مورد بررسی قرار داده است. وی فعالیت میسیونرهای مسیحی را از منظر تبلیغی در شیراز مورد بررسی قرار داده است که در قلمرو تبلیغی میسیونرهای انگلیسی قرار داشت. پژوهش حاضر تحت عنوان عوامل موثر بر فعالیت مدارس آمریکایی در عصر رضا شاه در واقع به بررسی رابطه دولت با این مدارس می پردازد و ازین جهت از تازگی برخوردار است، زیرا تا کنون پژوهش مستقلی در این باره انجام نشده است.

۳-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق

با توجه به اینکه در مورد مدارس آمریکایی در دوره رضا شاه پژوهش جامعی صورت نگرفته و خلا پژوهشی وجود دارد و با توجه به اینکه مدارس آمریکایی در دوره رضا شاه نیز فعالیت داشتند و فعالیت آنان فراز و فرودهایی داشت، لذا در این پژوهش با روش کتابخانه ای و توصیفی-تحلیلی، فعالیت مدارس آمریکایی مورد بررسی قرار گرفته است.

۲- اصلاحات آموزشی

مدرنیزم و تجدد که با انقلاب مشروطه و حتی پیش از آن، ایران را تحت تاثیر قرار داده بود، در دوره رضا شاه شتاب بیشتری گرفت، برخی محققان آن را شبه مدرنیزم می دانند، که به معنی برداشتی شتاب زده و سطحی از مدرنیزم است (همایون کاتوزیان، ۱۳۹۹: ۱۴۷). در راستای ایجاد جامعه ای مدرن، رضا شاه به اصلاحات دامنه داری در تمامی ابعاد دست زد. او اصلاحاتی را که افرادی چون عباس میرزا، امیر

کبیر، سپهسالار، ملکم و... آغاز کرده بودند را ادامه داد. (آبراهامیان، ۱۳۸۴: ۱۶۹). در زمان رضا شاه حاکمیت مدافع نوسازی بود و حضور کشورهای خارجی در ایران سازمان یافته تر شد و بر فعالیت آنان نظارت بیشتری می شد (تقی آزاد ارمکی، ۱۳۸۰: ۲۰۰). در دوره قاجار صدراعظم ها و وزرا خواهان اصلاحات و پیشرفت بودند، ولی شاه مخالفت می کرد، اما رضا شاه برای اصلاحات مشتاق تر از وزیرانش بود.

احزاب طرفدار رضا شاه بر آموزش همگانی تاکید زیادی داشتند. حزب تجدد از آموزش همگانی و فراهم ساختن امکانات آموزشی برای همگان به ویژه زنان حمایت می کرد. مجله ایرانشهر که از خواسته های اصلاح طلبان حمایت می کرد، از مجموع ۲۳۶ مقاله خود ۷۳ مقاله را به آموزش عمومی و غیر مذهبی اختصاص داد (ابراهامیان، ۱۳۸۴: ۱۵۳). نشریه فرنگستان به مدیریت مشفق کاظمی هم از هفتاد مقاله خود از ۱۳۰۳-۱۳۰۵، پانزده عنوان را به اهمیت آموزش نوین اختصاص داد (آصفی رامهریزی و غلامرضا وطن دوست، ۱۳۸۳: ۶۴). ماهنامه آینده نیز بر پایه گذاری مدارس ابتدایی تاکید داشت و حتی آن را برتر و مهم تر از تحصیلات عالی می دانست و بالا رفتن سواد توده مردم را مهم تر از جامعه ای می دانست که در آن تعداد اندکی از افراد تحصیلات عالی دارند (خداری زاده، علی اکبر و فاطمه دانش شکیب، ۱۳۹۰: ۴۵). حزب سوسیالیست هم به رهبری سلیمان میرزا اسکندری بر اصلاحات فرهنگی تاکید داشت (بهار، ۱۳۲۱: ۱۳۱). تمرکزگرایی شدید رضا شاه باعث اعمال نظارت کامل دولت بر مدارس گردید، در حالی که دولت قاجار به اعمال نفوذ مستقیم در آموزش و پرورش عمومی علاقه ای نداشت (سمیع آذر، ۱۳۷۶: ۱۶۶). سرخوردگی مردم و نخبگان از نظام مشروطه و نا به سامانی و عقب ماندگی که پس از مشروطه در تمامی شئون جامعه بوجود آمده بود سبب شد که نخبگان جامعه خواهان ایجاد نظام آموزشی مدرن در ایران شوند.

نظام آموزشی به گونه ای بی ریزی شده بود که سکولاریسم، ناسیونالیسم، شکوه و عظمت شاهنشاهی ایران را به دانش آموزان القا کند (فوران، ۱۳۷۶: ۳۴۱). در راستای برنامه های ناسیونالیستی حکومت، مدارس موظف شدند اسامی ایرانی و ملی انتخاب کنند. در همین راستا مدرسه تربیت نسوان به فروهر تغییر نام داد و مدرسه دقت نام فردوسی را برگزید (اطلاعات، سال پانزدهم، شماره ۴۲۲۳: ۲). مدارس خارجی با این اهداف همخوانی نداشت، زیرا شکوه و عظمت ایران و ناسیونالیسم ایران هیچ اهمیتی برای آنان نداشت. این مدارس عموماً به تدریس زبان انگلیسی و فرانسه می پرداختند و به آیین مسیحیت توجه داشتند. این مدارس با وجود دریافت کمک از دولت ایران، از گنجاندن تاریخ ایران و زبان فارسی در برنامه درسی خود امتناع می کردند. آنها فقط به آموزش زبان و فرهنگ خود می پرداختند. زبان فارسی در این مدارس اختیاری بود و یا خیلی به اختصار تدریس می شد (ناطق، ۱۳۷۵: ۱۱۲). دولت مدارس خارجی را موظف کرد تدریس تاریخ و جغرافیای ایران را در برنامه خود لحاظ کنند و بازرسان وزارت معارف پایبندی مدارس به قوانین و مقررات را زیر نظر داشتند (همان، ۱۱۳). در این زمان گروههای پیشاهنگی در مدارس

تشکیل شد و دانش آموزان با در دست داشتن پرچم ایران رژه می رفتند و سرود ملی ایران را می خواندند (فرمانفرمایان ۱۳۸۳: ۷۹) دولت به تالیف کتابهای مورد نیاز در این زمینه پرداخت، عباس اقبال و عباس پرویز به تالیف کتب تاریخ و جغرافیا برای دانش آموزان پرداختند (اطلاعات، سال پانزدهم، شماره ۲: ۴۳۰۲). مدارس ایران به پنج دسته تقسیم شد: دولتی، ملی، خارجی، مکاتب محلی و مدارس قدیمی. دولت تلاش می کرد که مدارس دولتی و ملی را مورد حمایت قرار دهد (تکمیل همایون، ۱۳۸۵: ۷۳). دولت در این زمینه به ساخت مدارس در نقاط مختلف ایران می پرداخت، بطوریکه ۱۹۶ دبستان در شهرها و روستاهای ایران ساخته شد. ساخت مدارس تا آنجا برای دولت اهمیت داشت که حتی در روستاهای با جمعیت ۱۵۰ نفر نیز به احداث مدرسه دست زد (اطلاعات، سال پانزدهم، شماره ۲: ۴۲۳۷). بازرسان وزارت معارف در بازرسی های خود وضعیت ظاهری مدارس، انتظامات، کلاس بندی دانش آموزان، تقسیم دروس، نظامنامه تدریس، موضوع تکالیف و طریقه تصحیح آنها، وضعیت ظاهری دانش آموزان، اهمیت کلاس و درس، کتابهای درسی و شیوه تعلیم و تربیت را مد نظر قرار می دادند (ساکما ۲۲/۳۷۰/۲۹۷). اسامی معلمان، ملیت و سطح تحصیلات معلمان از دیگر مواردی بود که نظارت دقیقی بر آن اعمال می شد (ساکما ۹/۱۰۴/۲۹۷). در کنار اقدامات دولت در زمینه آموزشی، سازمان پرورش افکار نیز در جهت فرهنگ سازی تاسیس شد. این سازمان به برگزاری سخنرانی های فرهنگی در مدارس اقدام می کرد و آموزشگاههایی برای آموزش آموزگاران دایر شده بود، تا دانش آموزان در جهت برنامه های حکومت تربیت شوند (اطلاعات، سال پانزدهم، شماره ۳: ۴۱۶۷). علیرغم اهمیتی که رضا شاه به آموزش نوین و مدرن می داد، چهره های روشنفکر آن را ناکافی می دانستند و ارقام اختصاص داده شده از بودجه به آموزش مورد رضایت وزرا نبود (فوران، ۱۳۹۲: ۳۳۵) تدین به دلیل اعتراض به بودجه اندک وزارت معارف و بودجه زیاد وزارت جنگ از کابینه اخراج و به زندان افتاد (ابراهامیان، ۱۳۸۴: ۱۹۱). مدارس خارجی علاوه بر مساعدت مالی دولت ایران، از جانب کشورهای متبوع خود نیز حمایت می شدند، و استقلال نسبی مالی نوعی استقلال را برای آنها ایجاد می نمود و به همین جهت چندان اعتنایی به برنامه ها و قوانین وزارت معارف نداشتند و این با شیوه زمامداری رضا شاه مطابقت نداشت که، خواهان اعمال نظر در همه امور بود و استقلال هیچ نهادی را بر نمی تافت.

دولت در ۱۳۰۴ ش/ ۱۹۳۳ م شرایط تاسیس مدارس را که وزارت معارف پیش از این مقرر داشته بود مورد تاکید قرار داد: بر اساس این مقررات سن مدیران مدارس نباید از سی سال کم تر باشد، از حسن سابقه برخوردار باشند و صلاحیت علمیشان مورد تایید وزارت معارف قرار بگیرد. مفتشین در ساعات رسمی و غیر رسمی مجاز به بازدید از کلاس درس بودند. مدرسه حق استفاده از کتب ضد اخلاقی را نداشت و معلمان نیز باید از نظر علمی مورد تایید وزارت معارف قرار می گرفتند. این آیین نامه تنبیه بدنی در مدارس را ممنوع کرد و اتباع خارجی برای کسب مجوز تاسیس مدرسه موظف بودند از طریق سفارت و یا نماینده

کشور متبوع خود به وزارت امور خارجه مراجعه نمایند تا روند صدور مجوز بررسی گردد (ساکما ۹۵/۲۹۷/۴۴۹۹).

با تاسیس مدارس دولتی و اجباری و رایگان شدن تحصیل در مقطع ابتدایی در سال ۱۳۱۱ش/ (صدیق، ۱۳۴۹:۳۷۱)، مدارس خارجی از داشتن مدرسه ابتدایی محروم شدند و براساس تصمیم وزارت فرهنگ هیچ مدرسه خارجی اجازه دایر کردن مدرسه ابتدایی را نداشت. مدارس خارجی به هیچ وجه مجاز به پذیرش دانش آموز ایرانی در دوره ابتدایی نبودند. هرچند دولت نسبت به مدارس خارجی سخت گیری می کرد، ولی نسبت به سایر موسسات خارجی از جمله بیمارستان ها سختگیری نمی کرد و فعالیت آنها از طرف دول خارجی از جمله آمریکاییها را نشانه نوع دوستی آنان قلمداد می کرد (اطلاعات، سال هفتم، شماره ۱۶۷۵:۴). پس از اینکه دولت مدارس ابتدایی خارجی را تعطیل کرد برای اینکه دانش آموزانی که در این مدارس مشغول تحصیل بودند از ادامه تحصیل بازمانند، اقدام به تاسیس سه مدرسه دخترانه و یک مدرسه پسرانه نمود. یک مدرسه در شمال غرب، دومی در قسمت شمال، سومی در مرکز در میدان سپه و خیابان لاله زار قرار داشت. مدارس ارامنه و یهودیان که ملل متنوعه نامیده می شدند، از این قاعده مستثنی شدند چون به عنوان مدرسه داخلی مجوز دریافت کرده بودند (اطلاعات، سال هفتم، شماره ۱۶۸۹:۲).

روزنامه اطلاعات در سرمقاله خود در دفاع از تعطیلی مدارس ابتدایی اظهار داشت: ما باید زبان فارسی و فرهنگ ملی خود را خودمان به کودکانمان بیاموزیم و در شرایطی که روز بروز بر تعداد مدارس ابتدایی کشور افزوده می شود، فعالیت مدارس خارجی در بخش ابتدایی ضرورتی ندارد (اطلاعات، سال هفتم، شماره ۱۶۸۱:۱). در جهت همدلی با روحانیت، مدارس بهایی ها در سال ۱۳۱۲ش/ ۱۹۳۳م تعطیل شد (فرمانفرمایان، ۱۳۸۳:۶۷). سیاست دولت در جهت جلب نظر روحانیون پیش از این هم سابقه داشت. دولت با برگزاری جشن مدرسه آمریکایی رضاییه (ارومیه) که در آن به تبلیغ مسیحیت می پرداختند مخالفت کرد (مرکز اسناد ریاست جمهوری: ۲۱۱. سند شماره ۵۲/۱). روزنامه اطلاعات با چاپ مقالاتی مبارزه شدیدی علیه اقلیت ارمنی و آشوری به راه انداخت و سفارت بریتانیا آن را بازتاب افراط کاری های نازی ها می دانست، که برای تحریک میهن پرستان متعصب و روحانیون بسیار مرتجع طراحی شده بود (همان: ۲۰۱). مرکزیت حوزه علمیه شیعه در این زمان از نجف به قم منتقل شده بود و آیت ... حائری در راس آن قرار داشت، از آنجا که ایشان در جهان تشیع برترین مرجع تقلید بود، بنابراین رضا شاه به شیوه ای عمل می کرد که رضایت وی را جلب کند. هرچند آیت ... حائری و دیگر مراجع شیعه با فعالیت مدارس خارجی در ایران آشکارا مخالفت نکردند، ولی از آنجا که تعالیم دینی برای آنان بسیار با اهمیت بود، لذا رضا خان در جهت جلب رضایت آنان، به سخت گیری نسبت به مدارس بهایی ها و در ادامه مدارس آمریکایی در ایران مبادرت می ورزید.

۳- مدارس آمریکایی در زمان رضا شاه

مدارس آمریکایی که از زمان قاجاریه در تهران و شهرستانهای ایران در زمینه های آموزشی و پزشکی فعالیت داشتند؛ در زمان رضا شاه نیز به فعالیت ادامه دادند (robin waterfield.christians in Persia.pp:۱۰۲-۱۱۲.۱۳۳-۱۴۶). وزارت معارف بر صدور تاییدیه تحصیلی توسط مدارس مسیونری نظارت داشت و در این مورد آنان را موظف به صدور تاییدیه تحصیلی معتبر می نمود و مدرسه دخترانه آمریکایی تهران (نوربخش) تاییدیه های تحصیلی دانش آموزان را در سال ۱۳۰۰ش/۱۹۲۹م به وزارت معارف ارسال کرد (ساکما، ۱۹۳۲/۲۹۷). مدارس آمریکایی از نظر تعداد نسبت به مدارس سایر کشورها زیاد نبود، ولی از نظر کیفیت و دامنه فعالیت در وضعیت خوبی قرار داشتند. مردم نیز از این مدارس استقبال می کردند. عریضه های متعددی از طرف مردم به وزارت معارف ارسال می شد که از تعطیلی مدارس آمریکایی اظهار ناراحتی می کردند و کالج آمریکایی تهران نیز بازگشایی مدارس آمریکایی در شهرستانها را پیگیری می کرد (ساکما، ۱۹۳۲/۳۱۰). میسیون آمریکایی طی نامه ای به تاریخ بیست و نهم آوریل ۱۹۲۵م/۱۳۰۴ش اعلان کرد، مدارس را که عمدتاً در روستاهای آذربایجان قرار داشت و پیش از جنگ فعالیت داشته بازگشایی خواهد کرد (ساکما، ۱۹۳۲/۲۹۷). استقبال مردم از این مدارس به گونه ای بود که معلمان مدرسه آمریکایی تهران درخواست تاسیس مدارس جدید را مطرح می کردند (ساکما، ۱۹۳۲/۲۹۷). مدیریت مدارس آمریکایی از سطح بالایی برخوردار بود. هنگام تعویض مدیریت و تحویل و تحول مدیران بسیار دقیق عمل می کردند، به طوری که این کار بعضی اوقات چند روز به طول می انجامید؛ زیرا مدیر قدیم تمامی دانش آموزان را به مدیر جدید معرفی می کرد و در این زمینه حتی وضعیت مالی، خانوادگی و اخلاقی دانش آموزان را به اطلاع مدیر جدید می رساند، تا بتواند با هردانش آموز متناسب با وی رفتار نماید. تحویل و تحول از نظر آنان به تحویل اموال و کالای مدرسه محدود نمی شد، بلکه به تحویل دانش آموزان و ویژگیهای شخصیتی آنان نیز مربوط می شد (جودت، بی تا: ۲۱۹).

مدرسه دخترانه نوربخش تهران:

این مدرسه که در آغاز "ایران بیت ییل" نام داشت (آلدر، ۱۳۳۷: ۳۷). و به نام کالج سیج نیز شناخته می شود (زیرنسکی، ۱۳۷۱: ۴۳)، پس از اینکه دولت مدارس را به انتخاب نام ایرانی موظف ساخت به نوربخش تغییر نام داد (فرمانفرمایان ۱۳۸۳: ۹۴) و در واقع مدرسه نوربخش را می توان شعبه دخترانه مدرسه البرز دانست (قاسمی پویا ۱۳۷۷: ۵۲۸).

مدرسه نوربخش در ۱۸۷۴م/۱۲۹۱ق با دوازده دانش آموز در خانه ای که نزدیک کلیسای ارمنیان قرار داشت گشایش یافت (آلدر، ۱۳۳۷: ۳۷) و پس از اینکه وزارت معارف در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م بخش ابتدایی مدارس خارجی را منحل کرد، به افتتاح کودکستان پرداخت (اطلاعات، سال هفتم، شماره ۱۶۹۴: ۴).

افتتاح کودکستان در راستای ادامه فعالیت‌های فرهنگی این مدرسه انجام گرفت و این اقدام واکنشی به انحلال بخش ابتدایی مدرسه بود. مدرسه نوریخس نسبت به حضور درازمدت دختران و بهره‌مندی از آموزش اهمیت زیادی قایل بود، مدیر این مدرسه "آنا شک" در سال ۱۲۹۹ق/ ۱۸۸۲ م اولیا دانش آموزان را متعهد کرد که در مدت تحصیل حق جلوگیری از ادامه تحصیل فرزندانشان را ندارند. این تصمیم بدین جهت اتخاذ شد، که والدین معمولاً پیش از اتمام دوره تحصیل، دانش آموزان را از تحصیل بازمی داشتند و مجبور به ازدواج می کردند (آلدر، ۱۳۳۷: ۳۹).

مسیونرها در آغاز سعی می کردند فرزندان طبقات بالای جامعه را به تحصیل در مدارس میسیونری ترغیب نمایند. آنان معتقد بودند که "آنچه شایسته قیصر است را باید به قیصر داد" (زیرنسکی، ۱۳۷۱: ۳۹). قیصر در ایران همان شاه بود و میسیونرها به بالاترین قدرت در ایران وفاداری بی قید و شرط داشتند. علاوه بر این، چون آنان پیرو "کالون" بودند، ثروت و قدرت را به عنوان علائم بیرونی افراد با ایمان تلقی می کردند و به همین دلیل سعی داشتند با طبقه اشراف ایران در ارتباط باشند و تمرکزشان بر این بود که طبقات بالای جامعه را به عنوان الگوی سایر طبقات مورد توجه قرار دهند (همانجا). فرمانفرمایکی از کسانی بود که به توصیه دکتر مکداول و دکتر بلر پزشکان بیمارستان آمریکایی تهران، دخترش ستاره فرمانفرمایان و پسرانش را به مدارس آمریکایی در تهران فرستاد و با جان آلدر میسیونر آمریکایی روابط خانوادگی داشت (فرمانفرمایان ۱۳۸۳: ۷۶). تمرکز میسیونرها بر طبقات بالای جامعه و عدم تمایل خانواده‌های طبقات پایین جامعه ایران به تحصیل دختران، باعث می شد که در آغاز دختران خانواده‌های طبقات فرودست تمایلی به حضور فرزندان خود در مدارس نشان ندهند. برخی از دانش‌آموختگان این مدرسه خود باعث و بانی ایجاد مدارس بانوان شدند و قدم‌های تاثیرگذاری در جهت نشر علم و فرهنگ در میان زنان ایران برداشتند. از میان دانش آموزان این مدرسه، برای نخستین بار چهار نفر با درجه ای معادل تحصیلات عالی آمریکا فارغ التحصیل شدند، که از جمله آنان "فاطمه هورآسا شکوه" عضو هیات امنای بنیاد فرهنگی بیت ییل در ۱۳۰۷ش/ ۱۹۲۸م بود. مشهورترین و فعالترین دانش‌آموخته این مدرسه مهترتاج رخشان یا بدرالدجی بود. وی در سال ۱۲۶۰ق/ ۱۸۴۴م متولد شد. پدرش میرزا محمد باقر رضوی معروف به امام الحکما قاضی و طبیب دربار بود (سلامی غلامرضا و افسانه نجم آبادی، ۱۳۸۴: ۳۱۹). پدر مهترتاج با بست نشینی دخترانش در منزل اتابک راضی به تحصیل آنان در مدرسه آمریکاییها شد (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۶۸). مهترتاج رخشان را نخستین زن مسلمانی می دانند که از مدرسه آمریکایی موفق به اخذ دیپلم شد (وزیری، ۱۳۹۳: ۱۲۰). وی با کمک پدرش مدرسه ای به نام "ام المدارس" تاسیس کرد و به اتفاق خواهرش به تدریس در آن مدرسه پرداخت و پس از تعطیلی مدرسه، با سمت مدیر مدرسه در انزلی، مشهد، ملایر و... به کار مشغول شد. پس از بازنشستگی در سال ۱۳۱۱ش/ ۱۹۳۲م در دماوند ساکن گردید و در سال ۱۳۵۳ش/ ۱۹۷۴م درگذشت (وزیری، ۱۳۹۳: ۱۱۵). در اواخر دوره رضا شاه مالکیت این مدرسه به دولت ایران منتقل گردید. از آن پس

خانم تربیت مدیریت این مدرسه و قسمت شبانه روزی آن را بر عهده داشت (اطلاعات، سال پانزدهم. شماره ۱:۴۳۰۲).

مدارس آمریکایی رشت

نخستین مدرسه پسرانه آمریکایی رشت در سال ۱۲۸۱ق/ ۱۹۰۳ م به مدیریت مستر مری تاسیس گردید و تا ۱۳۳۶ق/ ۱۹۱۸ م فعالیت داشت. در این سال به دلیل مسافرت مستر مری به مشهد مدرسه تعطیل گردید (مرکز اسناد ریاست جمهوری، ۱۳۸۱: ۱۷۷. سند ۳/۴۴). پس از جنگ جهانی اول در سال ۱۳۰۱ش / ۱۹۲۲ م مدرسه دیگری توسط دکتر شید پایه گذاری شد، که در آن به زبان انگلیسی تدریس می شد و دانش آموزان پس از فارغ التحصیلی به کالج آمریکایی تهران (البرز) راه می یافتند (همان: ۱۷۴. سند ۱/۴۴). چگونگی تاسیس این مدرسه و کسب مجوز آن از وزارت معارف بدین صورت بود، که مدرسه مذکور به دلیل وقوع جنگ جهانی اول تعطیل شد. پس از آنکه مستر شید برای بازگشایی مجدد آن اقدام کرد، سوابق و مجوز تاسیس آن موجود نبود؛ بنابراین آمریکاییها با مجوز جدیدی این مدرسه را افتتاح کردند (همان: ۱۷۲).

مدرسه دارای هشت کلاس بود. برنامه درسی آن برگرفته از دبیرستان البرز بود و در مقطع ابتدایی و متوسطه دانش آموزان را تحت پوشش قرار می داد. عربی، انگلیسی، تاریخ و جغرافیای ایران، زبان فارسی، انجیل، گلستان سعدی، زیور داوود نبی، تاریخ یونان به زبان انگلیسی و حساب نامه دکتر جردن از جمله مواد درسی بود، که دانش آموزان در طول تحصیل موظف به فراگیری آن بودند (همان: ۱۷۵. سند شماره ۲/۴۴). تاکید مستر شید بر این بود که این مدرسه برای غیر مسلمانان باشد، ولی از آنجاییکه این مدرسه دارای سابقه خوبی در امر آموزش بود، مسلمانان نیز خود با اختیار، درخواست ورود به این مدرسه را داشتند (همان: ۱۷۹. سند شماره ۴/۴۴).

معروفترین مدرسه دخترانه آمریکاییها در رشت ابتدا تحت نام "مدرسه انائیه آمریکایی" در ۱۳۲۴ق/ ۱۹۰۶ م در زمان پادشاهی مظفرالدین شاه تاسیس شد و پس از مدتی با نام "مهستی" و بعدا بنام "فروغ" و سپس هفده شهریور به فعالیت خود ادامه داد (سالنامه فرهنگ رشت و حومه، سال تحصیلی ۳۷-۳۶: ۴۳). مدیریت این مدرسه از زمان تاسیس تا ۱۳۰۶ش / ۱۹۲۷ م بر عهده خانم کلارک آمریکایی بود و در همین سال ۸۷ دانش آموز و ۵ آموزگار در آن به تدریس مشغول بودند (قاسمی پویا، ۱۳۷۷: ۵۴۰). بر اساس گزارشی که این مدرسه در سال تحصیلی ۱۳۱۰-۱۳۰۹ به اداره معارف رشت ارسال نمود، در دو مقطع ابتدایی و متوسطه فعالیت داشت و ۱۳ معلم در آنجا تدریس می نمودند، که از این تعداد تنها دو تن از معلمان و مدیر مدرسه هلن کلارک تابعیت آمریکا را داشتند و بقیه معلمان ایرانی بودند (ساکما ۲۹۷/۰۱۰۴۰۹). افزایش تعداد معلمان ایرانی نتیجه برنامه های وزارت معارف بود که به طور وسیعی به تربیت معلم ایرانی جهت تدریس در مدارس ایرانی پرداخت و مدارس را از معلمان خارجی بی نیاز می ساخت.

وزارت معارف مدارس خارجی را موظف ساخت که شرعیات اسلامی و زبان فارسی را نیز در برنامه خود قرار دهند. در این راستا مدارس اجازه نداشتند دانش آموزان را مجبور به قرایت انجیل نمایند. این مدرسه و بسیاری از مدارس خارجی، این مقررات را نادیده می گرفتند و علیرغم تاکید دولت بر ممنوع بودن تبلیغ مسیحیت، بدین کار مبادرت می ورزیدند، حتی دانش آموزان را به مراسم غسل تعمید دعوت می کردند (ساکما، ۵۵۰۱). این امر موجب شد مقامات محلی فعالیت مدرسه را محدود کنند و سرانجام در سال ۱۳۱۹ ش/ ۱۹۴۰ م این مدرسه و سایر مدارس خارجی به تملک دولت ایران درآمدند و با مدیریت ایرانیان به فعالیت خود ادامه دادند. زنان تاثیر گذاری از جمله آذر اندامی کاشف و اکسن ویای آکتور در ایران و سرور محمص در این مدرسه مدیریت داشتند (فرخزاد، ۱۳۸۱: ۷۳۲).

مدرسه آمریکایی همدان

مدرسه آمریکایی همدان در ۱۲۹۶ ق/ ۱۸۸۱ م توسط جیمز هاوکس مبلغ پرسیبترین آمریکایی تاسیس شد. وی به منظور فعالیت تبلیغی برای یهودیان همدان به این شهر اعزام شده بود. پس از چندی این مدرسه را با مدرسه ارامنه ادغام کرد و در سال ۱۳۳۴ ق/ ۱۹۱۶ م دوره ده ساله آموزشی آن را تکمیل نمود. با ورود فیشرفاقتباسی از برنامه درسی مدرسه آمریکایی بیروت به عمل آمد و در مدارس همدان اجرا شد، تا زمینه ادامه تحصیل دانش آموزان در مدرسه آمریکایی بیروت یا کالج البرز تهران فراهم شود (ساکما، ۵۵۰۱).

عدم پایبندی این مدرسه به قوانین و مقررات وزارت معارف باعث بروز اختلافاتی بین مدرسه و این وزارت در سال ۱۳۰۶ ش/ ۱۹۲۷ م شد. مدرسه حاضر به اجرای قوانین و مقررات وزارت معارف نبود. آنان با ارسال نامه ای به اداره معارف همدان اظهار داشتند که نسبت به تعلیم کتاب مقدس تعهد داشته و طبق رویه گذشته آموزش آن را در اولویت قرار می دهند و اجازه ندارند که تعلیم قران و اصول عقاید اسلام و شرعیات را بر حسب برنامه وزارت معارف در مدارس خود آموزش دهند. بنابراین متولیان مدارس آمریکایی تصمیم گرفتند دانش آموزان دختر و پسر مسلمان را از مدارس خود اخراج کنند (مرکز اسناد ریاست جمهوری، ۱۳۸۱: ۲۲۳. سند شماره ۵۶). با توجه به فحواي این سند می توان اسنباط کرد مسولان مدارس آمریکایی بر ضرورت تبلیغ آیین مسیح در مدارس تاکید داشتند و در این ارتباط مصوبات قانونی دولت ایران را چندان منظور نظر خود قرار نمی دادند و همین مساله باعث ایجاد بدبینی متولیان فرهنگی نسبت به مدارس آمریکایی می گردید.

فیشرفیس مدرسه برای گفتگو پیرامون اختلاف به تهران رفت و در غیاب او اداره معارف همدان به مدرسه دخترانه و پسرانه آمریکایی اتمام حجت داد که در صورت ادامه سرپیچی از مقررات، مدارس آمریکایی تعطیل خواهند شد (همان: ۲۲۵. سند ۵۶/۲). گروهی از والدین مدرسه آمریکایی همدان در ۲۸ آذر ۱۳۰۶ ش/ ۲۰ دسامبر ۱۹۲۷ م طی نامه ای به مقامات استان نارضایتی خود از تعطیلی مدارس آمریکایی را ابراز کردند. آنها در ادامه نامه خود به تمجید از شیوه آموزش این مدرسه پرداختند و خواهان ادامه کار این

مدارس شدند. (همان: ۲۲۷. سند ۵۶/۳) دانش آموزان نیز در نامه ای خطاب به نمایندگان مجلس و نخست وزیر، تعطیلی این مدارس را زمینه ساز گرایش دانش آموزان به تحصیل در مدارس بهایی دانستند. (همان: ۲۲۷. سند شماره ۵۶/۵). در تحلیل این اسناد می توان گفت میان اولیای دانش آموزان مدارس آمریکایی و مسولان مدارس نوعی هماهنگی و وفاق وجود داشت و با اطلاع از حساسیت گروههای مذهبی نسبت به بهاییان، پیوستن به فرقه بهائیت را به عنوان ابزار فشار جهت ادامه فعالیت مدارس خود مطرح نمودند. گروههای مذهبی در برخورد با مسیحیان تسامح و تساهل بیشتری نسبت به بهایی ها نشان می دادند.

تقاضای دانش آموزان، اقشار مختلف مردم همدان و کالج آمریکایی تهران، موجب شد وزارت معارف علیرغم میل باطنی خود به شرط اجرای مقررات، حکم به بازگشایی مدرسه بدهد (همان: ۲۳۵. سند ۵۶/۱۲). مبلغان آمریکایی و در راس آنان فیشر سه سال بعد در سال ۱۳۰۹ ش/ ۱۹۳۰ م این مدرسه را بار دیگر افتتاح کردند. هرچند در برخی موارد اهالی همدان نسبت به رفتار آمریکاییها به دلیل تبلیغ مسیحیت معترض بودند، ولی در مجموع مدارس آمریکایی محبوبیت زیادی داشتند، زیرا آنان دارای تشکیلات منظم و گسترده ای بودند و از برنامه های منسجمی جهت پیشرفت امور تعلیم و تربیت بهره می بردند (فروتن، ۱۳۹۰: ۹۶). به همین دلیل طبقات متوسط و فقیر جامعه به این مدارس اقبال بیشتری نشان می دادند.

برجسته ترین معلم این مدرسه که ریاست آن را نیز برعهده داشت مسترهاکس بود که اثری به نام قاموس کتاب مقدس در مورد انجیل تالیف کرد (محمد فروتن، ۱۳۹۰: ۱۰۴). در کنار این مدرسه قرائت خانه ای به نام نورجهان نیز وجود داشت که متعلق به مسیحیان بود و علاقه مندان می توانستند از آن استفاده کنند (فروتن، ۱۳۹۰: ۱۰۴). مدرسه آمریکایی پسرانه ابن سینای همدان و مدرسه دخترانه آمریکایی ها که به ایراندخت تغییر نام داده بود، روز ۲۹ مرداد ۱۳۱۹ ش/ ۲۰ آگوست ۱۹۴۰ م از طرف آقای مولر نماینده میسیون آمریکایی، با حضور آقایان رادپور بازرس فرهنگ و ایرانی ناظم دبیرستان پهلوی به اداره فرهنگ همدان تحویل شد و از آغاز سال تحصیلی ۱۳۲۰-۱۳۱۹ زیر نظر اداره فرهنگ همدان فعالیت خود را ادامه دادند (اطلاعات، سال پانزدهم. شماره ۴۲۸۶: ۸).

مدرسه اناث آمریکایی تبریز

ماری جوت مبلغ آمریکایی دو مدرسه کوچک در سال ۱۲۸۸ ق/ ۱۸۷۱ م در محله های ارمنی نشین تبریز احداث کرد. یک مدرسه در محله لیل آباد که دوازده دانش آموز داشت و از پنج نفر ارمنی، یک نفر نسطوری، چهار نفر فرانسوی و دو نفر مسلمان تشکیل می شد. مدرسه دوم هشت دانش آموز داشت که همه آنها ارمنی بودند و در محله آرامیان قرار داشت (رضازاده، ۱۳۵۰: ۷۹). با ادغام این دو مدرسه یک مرکز آموزشی شبانه روزی تاسیس گردید و مدیریت آن برعهده خانم "ون هوگ" قرار گرفت. دانش

آموزان مسلمان آن مرکز چهار نفر بودند و تا اوایل قرن بیستم دختران مسلمان در آنجا ثبت نام نکردند. این مدرسه تاکید زیادی بر تعلیم مسیحیت داشت و بسیاری از تحصیلکردگان آن به عضویت کلیسای انجیلی درآمدند (آلدر، ۱۳۳۳: ۵۲). به تدریج تعداد دانش آموزان افزایش یافت و در سال ۱۳۰۷ق/ ۱۸۸۹م تعداد آنها به چهل و دو نفر رسید. در همین سال یک کودکستان نیز ضمیمه این مدرسه شد و تغییراتی در برنامه مدرسه صورت گرفت و دروس جدیدی از جمله خیاطی، تدبیر منزل و سرود برای دانش آموزان در نظر گرفته شد. با ورود خانم هولیدی جهت کمک به این مدرسه، موسیقی، پرستاری و بهداشت کودک نیز به برنامه های مدرسه اضافه گردید. علاوه بر پیشرفت کیفی مدرسه، شبانه روزی بودن آن باعث می شد از دیگر شهرها نیز دانش آموزان خواهان تحصیل در این مدرسه باشند. دانش آموزانی از ایلخچی، مراغه، میاندواب، سولدوز (نقده)، زنجان و حتی روسیه در این مدرسه حضور داشتند (صلاحی و بسناس، ۱۳۸۲: ۱۳۴).

تربیت بدنی از دیگر رشته های تحصیلی مدرسه بود، که در سال ۱۳۱۲ق/ ۱۸۹۴م به رشته های مدرسه اضافه شد. به دلیل کوچک بودن مدرسه چهار کلاس ساخته شد و به گونه ای طراحی شد که در صورت نیاز به اتاق بزرگی تبدیل شوند، که برای جشن و گردهم آبی نیز مناسب باشد (امین سبحانی، ۱۳۳۷: ۴). در سال ۱۳۲۸ق/ ۱۹۱۰م شعبه زبان فارسی در این مدرسه دایر شد. نخستین گروه از فارغ التحصیلان دختر این مدرسه چهار نفر بودند که در سال ۱۳۳۲ق/ ۱۹۱۴م گواهی نامه دانش آموختگی خود را دریافت داشتند. در ۱۳۳۳ق/ ۱۹۱۵م به دلیل وقوع جنگ جهانی اول و شیوع بیماری به مدت یکسال مدرسه تعطیل شد و یکسال بعد فعالیت خود را از سر گرفت، ولی در ۱۳۳۶ق/ ۱۹۱۸م به دلیل اشغال تبریز توسط قوای عثمانی بار دیگر از فعالیت باز ماند در ۱۳۴۰ق/ ۱۹۲۱م چهار نفر از فارغ التحصیلان مدرسه برای ادامه تحصیل به بیمارستان پرستاری آمریکا رفتند و از این به بعد بیشتر دختران کلاس پرستاری را انتخاب می کردند (همان: ۵).

افزایش کیفیت در دستور کار متصدیان مدرسه قرار گرفت. بدین منظور از سال ۱۳۰۴ ش/ ۱۹۲۵م اصلاحاتی در برنامه درسی مدرسه آغاز شد، برنامه مدرسه بر اساس مدارس ایرانی تدوین گردید و تدریس زبان فارسی اهمیت بیشتری پیدا کرد. دانش آموزان ارمنی هم یادگیری زبان فارسی را آغاز کردند و شعبه های ارمنی و مسلمان ادغام شد (صلاحی و بسناس، ۱۳۸۲: ۱۳۶). در سال ۱۳۰۶ ش/ ۱۹۲۴م ساختمان مدرسه در خیابان اصلی تبریز به ساختمان تازه ای منتقل شد و آمریکاییها در ازای دریافت ۲۵۰۰۰ تومان این ساختمان را به دولت ایران واگذار کردند. (مرکز اسناد ریاست جمهوری، ۱۳۸۱: ۲۱۷. سند ۵۵). در سال ۱۳۱۱ ش/ ۱۹۳۲م در پی تصمیم وزارت فرهنگ مبنی بر تعطیلی بخش ابتدایی مدارس خارجی، بخش ابتدایی مدرسه تعطیل شد و شعبه دبیرستان با ۸۰ دانش آموز به فعالیت ادامه داد. بسکتبال، پیش آهنگی و اردوهای دانش آموزی به فوق برنامه اضافه شد و نمایشهایی با موضوع تاریخ مسیحیت روی پرده می رفت، که استقبال مردم را در پی داشت. وزارت فرهنگ در راستای گسترش فرهنگ ملی در سال ۱۳۱۳ ش/ ۱۹۳۴م مدارس را به تغییر نام موظف کرد و نام مدرسه به پروین که مظهر نور و بلندیست تغییر یافت (امین

سبحانی، ۱۳۳۷: ۶). با نگاهی به فعالیت این مدرسه می توان دریافت که این مدرسه کارکردی چند گانه داشت و علاوه بر کارکرد آموزشی که مورد توجه مردم قرار می گرفت و هدف اصلی مردم از نام نویسی فرزندان شان در این مدرسه بود، این مدرسه کارکرد تبلیغی برجسته ای داشت و برخلاف قوانین وزارت فرهنگ ایران در قالب نمایش به تبلیغ مسیحیت می پرداخت که این اقدام آنها بر خلاف مقررات وزارت معارف بود. سال ۱۳۱۶ ش/ ۱۹۳۷ م کلاس پنجم نیز در این دبیرستان دایر شد و بدین ترتیب دبیرستان پروین یک دبیرستان پنج کلاسه کامل گردید و کلاسهای سوم، چهارم و پنجم تحت نظارت اداره فرهنگ امتحان می دادند و دارای همان شرایط و مشمول همه امتیازات دبیرستان های دولتی بودند. در ۱۴ مهرماه ۱۳۱۹ / ۶ اکتبر ۱۹۴۰ م دبیرستان پروین در اختیار وزارت فرهنگ قرار گرفت و رباب صدقی به مدیریت آن منصوب شد و فعالیت هفتاد ساله امریکایی ها خاتمه یافت (همان: ۶).

مدرسه پسرانه مموریال تبریز

مدرسه پسرانه امریکایی ها در تبریز که به مموریال شهرت دارد، در سال ۱۲۹۷ ق/ ۱۸۸۰ م افتتاح شد. این مدرسه به سرپرستی س. ک. ویلسون که به منظور انجام کارهای فرهنگی از آمریکا به ایران اعزام شده بود با ۳۵ دانش آموز کار خود را آغاز کرد. این کار به راحتی انجام نشد و امریکاییها با مخالفت های زیادی از سوی مسلمانان و اسقف ارمنی شهر مواجه شدند (آلدر، ۱۳۳۷: ۵۳). بیشتر دانش آموزان را غیر مسلمانان تشکیل می دادند. در ۱۳۰۰ ق/ ۱۸۸۳ م ۵۲ دانش آموز در این مدرسه تحصیل می کردند که از این میان دوازده نفر مسلمان بودند. تعداد دانش آموزان این مدرسه در ۱۳۰۳ ق/ ۱۸۹۵ م به بیش از ۱۴۰ نفر رسید، ولی با ورود مسلمانان به مدرسه مخالفت شدیدی صورت گرفت و تا مدتهای مدیدی از ثبت نام مسلمانان خود داری می شد.

مدرسه در آغاز ساختمان ساده ای داشت و شامل دو اتاق می شد که در نزدیکی آن خانه ای برای اقامت دانش آموزان غیر بومی اجاره شده بود. دانش آموزان کارهایشان را خودشان انجام می دادند. هر هفته یکی از دانش آموزان مسئولیت آشپزی را برعهده می گرفت و سایر کارها نیز به همین صورت بین دانش آموزان تقسیم می شد. با ورود خانم تاو از آمریکا محل جدیدی بین محله ارمنی ها و مسلمانان خریداری شد و آموزشگاه بدان محل منتقل شد و در ۱۳۰۹ ق/ ۱۸۹۱ م آموزشگاه پسرانه تبریز با نام مموریال تاسیس شد (همان: ۵۵). تاسیس این مدرسه با استقبال مردم تبریز مواجه شد؛ زیرا کارکنان این مدرسه روحیه استعماری نداشتند و به تربیت اخلاقی دانش آموزان نیز اهمیت زیادی می دادند. رضا زاده شفق، عبدالعلی حسن زاده و غلامحسین عماد زاده از جمله تحصیلکردگان این مدرسه بودند (صفوت، ۱۳۲۹: ۳۰). در آغاز کار هیاتهای امریکایی در ایران، چون آنها از سابقه استعماری برخوردار نبودند مردم از فعالیتهای آنان استقبال می کردند و گروههای مذهبی هم حساسیتی به کارهای فرهنگی آنان نشان نمی دادند، ولی به تدریج ماهیت فعالیتهایشان آشکار شد و موضع گیری دولت علیه آنان را در پی داشت.

هوارد باسکرویل معلم جوان این مدرسه علیرغم مخالفت مدیران که در جدال مشروطه خواهان و مستبدین بی طرفی در پیش گرفته بودند، به صف آزادیخواهان پیوست و در جدال با مستبدین کشته شد (همان: ۵۵). کسروی در این مورد می نویسد: "پیش از جنبش مشروطه و همچنین در سالهای نخست آن جنبش، مدرسه آمریکاییان در تبریز (مموریال اسکول) در نزد آزادی خواهان ارجی داشت. زیرا یگانه جایگاهی می بود که زبان انگلیسی و دانش های اروپایی درس می داد و بسیاری از جوانان بیدار مغز بدانجا رفت و آمد می داشتند. در این هنگام نیز یک داستانی همبستگی میان مدرسه با جنبش مشروطه پدید آورد و آن پیوستن مسترباسکرویل، یکی از آموزگاران آنجا به مجاهدان و کشته شدن او در راه مشروطه ایران بود" (کسروی، ۱۳۶۳: ۸۹۱). حمایت از آزادیخواهان مشروطه تنها به امریکاییان منحصر نمی شد، بلکه گروههایی از مردم قفقاز هم در دفاع از آزادی خواهی مردم ایران مبارزه با استبداد پرداختند.

مدرسه مموریال پس از انقلاب مشروطه اهمیت بیشتری یافت و بر تعداد کلاسهای آن افزوده شد و به دوازده کلاس رسید. معلمان به انگلیسی تدریس می کردند و برنامه مخصوص خود را داشت (قاسمی پویا، ۱۳۷۷: ۵۲۱). مواد درسی این مدرسه شامل فارسی، عربی، انگلیسی و فرانسه می شد. بر اساس اعلان این مدرسه افرادی که زبان خارجی را یاد می گرفتند سالی ده تومان و کسانی که فقط زبان فارسی و عربی می خواندند سالی ۵ تومان پرداخت می کردند و افراد بی بضاعت از پرداخت شهریه معاف بودند (ناطق، ۱۳۷۵: ۳۰۱). هر چند در ابتدا مسلمانان نسبت به این مدرسه اقبال چندانی نشان نمی دادند، ولی با افزایش کیفیت این مدرسه مسلمانان نیز فرزندانشان را ثبت نام کردند و تعداد دانش آموزان افزایش یافته، در سال ۱۳۲۷ق/ ۱۹۰۹م به ۲۶۳ نفر رسید (پرویز صلاحی و مهتری بسناس، ۱۳۸۲: ۱۳۹) با تشکیل وزارت فرهنگ و تاکید این وزارت به اصلاح برنامه مدارس، مموریال نیز برنامه تدریس خود را اصلاح کرد، ولی با تاکید دولت مبنی بر سلب مالکیت از مدارس خارجی در سال ۱۳۱۹ش/ ۱۹۴۰م در زمان پهلوی اول این مدرسه منحل شد (قاسمی پویا، ۱۳۷۷: ۵۲۱).

مدرسه پسرانه البرز

یک هیات میسیونری آمریکایی در سال ۱۲۸۸ق/ ۱۸۷۱م به ریاست باست در ساختمان اتابک واقع در خیابان لاله زار مستقر شد. دو سال بعد در ۱۲۹۰ق/ ۱۸۷۳م این هیات در نزدیکی دروازه قزوین دبستانی تاسیس کرد و این مدرسه پایه و اساس دبیرستان البرز گردید (سده نامه دبیرستان البرز، ۱: ۱۳۵۴). در ۱۳۰۴ق/ ۱۸۸۶م در خیابان قوام السلطنه ساختمانی برای این مدرسه بنا گردید. مدرسه دارای شش کلاس بود و ۵۰ دانش آموز داشت و ریاست آن را آقای وارد بر عهده داشت. در ۱۳۱۶ق/ ۱۸۹۸م ریاست مدرسه به دکتر

۱ Bassette

۲ Ward

جردن واگذار شد و علاوه بر شش کلاس ابتدایی، مقطع دبیرستان نیز با دو کلاس تشکیل شد. در ۱۳۳۷ق/۱۹۱۸م دبیرستان به چهار کلاس تبدیل شد و سپس با اضافه شدن دو کلاس دیگر دوره دوازده ساله تحصیلی این دبیرستان کامل شد (همان: ۲). در ۱۳۴۱ق/۱۹۲۳م کالج لافایت در پنسیلوانیای آمریکا این مدرسه را مورد حمایت مالی خود قرار داد. فارغ التحصیلان این کالج جهت تدریس در مدرسه البرز به ایران اعزام می شدند. دکتر جردن نیز فارغ التحصیل کالج لافایت بود (stevens, ۲۰۰۹: ۳۵)

مدرسه البرز در ۱۳۰۳ش/۱۹۲۵م به کالج تبدیل شد و نقش مهمی در شکل گیری فرهنگ سکولار در جامعه ایران داشت. کالج البرز با سایر افراد و موسسات آمریکایی در ارتباط بود و به همکاری با آنان می پرداخت. کالج البرز مترجمانی برای مستشاران مالی آمریکایی به ریاست آرتور میلسپو در ایران تربیت کرد (md, abulkalam azad, ۲۰۱۳: ۲۰). در این زمان دوره پانزده ساله B.A در کالج البرز راه اندازی شد و از فعالیت این مدرسه قدردانی به عمل آمد و مدیر آن دکتر جردن و همسر ایشان مدال درجه اول دریافت کردند (ناصر، ۱۳۲۳: ۳). دانش آموزان نیز از خدمات میسیونری آمریکا و تلاش آنان در زمینه نشر علم و فرهنگ تشکر کردند و خواهان مساعدت دولت با مدارس آمریکایی شدند (ساکما، ۱۳۱۰/۷۳۱۵۳). کالج آمریکاییها یا همان دبیرستان البرز تبدیل به یک موسسه آموزشی برجسته شد و چهره های علمی و فرهنگی بین المللی از این کالج دیدن می کردند. یکی از این افراد تاگور شاعر هندی بود، که در سال ۱۳۱۱ش در این مدرسه حضور یافت و به ایراد سخنرانی به زبان انگلیسی پرداخت (اطلاعات، سال ششم، شماره ۱۶۰۶: ۳).

مدارس خارجی در زمان رضا شاه به شدت تحت نظر بودند. آنها سعی می کردند تا به قوانین و مقررات مربوطه عمل کنند تا بتوانند به فعالیت خود ادامه دهند. بازرسهای وزارت معارف و در مواقعی بازرسان آگاهی و شهربانی سرزده از این مدارس بازدید می کردند و این مدارس از تمامی جهات مورد بازرسی قرار می گرفتند. دکتر جردن نسبت به رضا شاه موضع انتقادی داشت. او حکومت دیکتاتوری را مانند حبایی می دانست که ظاهر قدرتمندی دارد، ولی به راحتی می ترکد، اما حکومت دموکراسی را مانند یک عمارت سنگی می دانست، که حتی اگر خراب هم بشود بنا باقی است و می توان آن را بازسازی کرد و در این مورد یکی دو نفر از دانش آموزان نیز بازداشت شدند و مورد بازجویی قرار گرفتند (ناصر، ۱۳۲۳: ۱۲). دکتر جردن در اداره مدرسه نیز چندان پایبند بخشنامه های وزارت معارف نبود و امور مدرسه را با سلیقه شخصی خود اداره می کرد (همان: ۵۵). سختگیریها و فشار بر مدارس خارجی از جمله مدارس آمریکایی نیز افزایش یافت. اداره تفتیش تمامی امور این مدارس را زیر نظر داشت، کالج البرز موظف شد حتی برنامه جشن، اسامی سخنرانان و متن سخنرانی مدعوین جشن فارغ التحصیلی این مدرسه که در ۲۵ آبان ماه ۱۳۱۳ش برگزار می شد را به اداره تفتیش بفرستد (ساکما، ۱۳۱۰/۷۳۱۵۳: ۲۹۷). سختگیری نسبت به فعالیت دبیرستان البرز به عنوان هسته مرکزی موسسات فرهنگی آمریکایی در ایران، ناشی از تفاوت دیدگاه آمریکاییها و رضا شاه در مورد شیوه حکومت بود، هرچند هر دو سنت فکری در

ایجاد جامعه ای سکولار، اشتراک نظر داشتند. آمریکاییها به دموکراسی معتقد بودند ولی رضا شاه و سنت فکری نخبگان حامی وی به توسعه آمرانه معتقد بودند که آزادی های سیاسی برای آنان در اولویت نبود. مدارس ابزاری جهت نشر فرهنگ حکومتی بود و جشن های متعددی در این مدارس برگزار می شد. مدارس خارجی و به ویژه مدارس آمریکایی در این زمینه نیز با حکومت همکاری نداشتند، یکی از جشنهای مهمی که در مدارس با تبلیغات فراوان برگزار می شد، جشن ۱۷ دی بود که به مناسبت سالروز کشف حجاب برگزار می شد و رسانه های حکومت آن را روز آزادی زنان می نامیدند (اطلاعات، سال پانزدهم، شماره ۴۴۱۷: ۱). دولت معتقد بود کالج البرز کارایی چندانی ندارد و دچار افت تحصیلی شده است. در رتبه بندی مدارس بر اساس امتحانات کتبی و شفاهی سال ۱۳۱۱ ش/ ۱۹۳۲ م مدارس ایرانی رتبه های نخست را به خود اختصاص دادند و مدرسه البرز با ۵ نفر قبولی در رتبه هفتم قرار گرفت. (اطلاعات، سال ششم، شماره ۱۶۳۳: ۱).

دکتر جردن مدیر کالج البرز در اردیبهشت ۱۳۱۸ ش/ ۱۹۳۹ م با ارسال نامه ای به رضا شاه تلاش مدارس آمریکایی در ایران را در جهت شاه دوستی و احترام به فرهنگ ایران دانست و در ادامه اظهار داشت هم اکنون که دشمنی و سوء تفاهم در جهان فراگیر شده است، دولت شاهنشاهی از سازمانهایی که موجب ایجاد تفاهم و دوستی می شود حمایت کند. در ادامه تاثر خود را از مصوبه دولت در زمینه واگذاری موسسات فرهنگی خارجی به ایران ابراز کرد و از شاه تقاضا کرد، قبل از تصمیم قطعی، موارد فوق را مد نظر داشته باشد (ناصر، ۱۳۲۳: ۶۶). به نظر می رسد دکتر جردن خود کاهش کیفیت آموزشی مدرسه را پذیرفته بود، زیرا وی در نامه به رضا شاه به بعد آموزشی اشاره ای ندارد و دلیل تقاضا برای ادامه کار مدارس آمریکایی در ایران را ایجاد تفاهم و دوستی بین ایران و آمریکا می داند. ادامه فعالیت این مدارس می توانست باعث افزایش اعتبار آمریکاییان شود و توقف فعالیت آنان باعث بی اعتبار شدن آمریکایی ها در افکار عمومی جهان می شد. اصرار جردن به ادامه فعالیت در ایران به دلیل علاقه آمریکاییها به فعالیت فرهنگی بود که آن را زمینه ای برای نفوذ سیاسی خود می دانستند.

علیرغم تلاش دکتر جردن، در ۱۳۱۹ ش/ ۱۹۴۰ م کالج البرز از تملک آمریکاییها بیرون آمد (اطلاعات، سال پانزدهم، شماره ۴۳۹۳: ۱). دکتر جردن نیز پس از ۴۲ سال حضور در ایران پس از تحویل دبیرستان و خاتمه کارهای اداری آن، در مهرماه ۱۳۱۹ ش/ سپتامبر ۱۹۴۰ م ایران را ترک کرد (اطلاعات، سال پانزدهم، شماره ۴۳۲۰: ۱) و روزنامه اطلاعات بر این نکته تاکید کرد، که از سال تحصیلی ۱۳۱۹-۱۳۲۰ این مدارس نیز مانند سایر مدارس ایرانی اداره خواهد شد (اطلاعات، سال پانزدهم، شماره ۴۳۹۳: ۱)، ولی نسبت به مدارس شوروی در ایران برخورد آرام تری صورت گرفت و تا آذرماه ۱۳۱۹ مدارس شوروی فعال بودند و مقامات دولت در تالاریکی از این مدارس در تهران به تماشای فیلم نشستند (اطلاعات، سال پانزدهم، شماره ۴۳۸۲: ۱). چالش میان دولت ایران و مدرسه البرز که در حقیقت مرکز اصلی و ستاد مرکزی موسسات فرهنگی آمریکایی در ایران بود را می توان نبرد دیپلماتیک ایران و آمریکا به شمار آورد و دولت

ایران توقف فعالیت مدارس آمریکایی در ایران را یک پیروزی بزرگ برای خود می دانست و به همین سبب بود که خبر خروج جردن در روزنامه اطلاعات منتشر شد.

با بررسی فعالیت مدارس آمریکایی در دوره رضا شاه و مطالعه روابط آنها با دولت پهلوی، عوامل موثر بر فعالیت این مدارس را می توان به صورت زیر دسته بندی کرد. نخستین عاملی که بر فعالیت مدارس آمریکایی تاثیر گذار بود نظام نوین آموزش و پرورش بود. هدف رضا شاه از ایجاد نظام نوین آموزش و پرورش، تقویت فرهنگ ملی بود. یکی از ابزارهای تقویت فرهنگ ملی تدریس زبان فارسی در مدارس خارجی بود. هرچند برخی مدارس به این موضوع توجه می کردند، ولی در برخی موارد بی توجهی هایی از سوی برخی از مدارس مشاهده می شد. مدرسه دخترانه تبریز نسبت به تدریس فارسی از دستور دولت تمکین نمود، نه تنها دانش آموزان ایرانی بلکه دانش آموزان ارمنی هم موظف به فراگیری زبان فارسی شدند. دولت در راستای تکریم فرهنگ ملی، مدارس را موظف به تغییر نام کرد و مدارس خارجی با این تصمیم دولت همراهی کردند و اسامی جدیدی متناسب فرهنگ ملی ایران انتخاب کردند. مقطع ابتدایی از نظر زیربنای آموزشی اهمیت زیادی دارد، دولت بر این اعتقاد بود که فرهنگ ملی و اصول آن باید از سنین کودکی توسط دولت به دانش آموزان آموخته شود و مدارس خارجی را شایسته این امر نمی دانست و به همین دلیل مقطع ابتدایی مدارس خارجی را تعطیل کرد. برخی از مدارس در واکنش به این محدودیت به افتتاح کودکانستان اقدام کردند چون قانون در زمینه ایجاد کودکانستان ممنوعیتی ایجاد نکرده بود.

مرکز تشیع در زمان رضا شاه از عراق به ایران منتقل شد. مرجع بزرگ شیعیان آیت الله حائری از احترام ویژه ای برخوردار بود. سعی رضا شاه بر این بود که تا حد امکان رضایت خاطر این مرجع شیعه را نسبت به حکومت خود جلب کند. وزارت فرهنگ مدارس خارجی را موظف ساخت که شرعیات اسلامی را در برنامه های خود لحاظ کنند، ولی برخی از مدارس آمریکایی این مقررات را نادیده می گرفتند و برای تبلیغ مسیحیت دانش آموزان را به مراسم غسل تعمید دعوت می کردند. مدرسه آمریکایی همدان دستورالعمل وزارت فرهنگ مبنی بر تعلیم قرآن و اصول و عقاید اسلام را نادیده گرفت. برگزاری جشن های فارغ التحصیلی و تبلیغ مسیحیت در خلال آن از دیگر اقدامات مدارس آمریکایی بود. دولت در جهت برخورد با اینگونه اقدامات مدرس آمریکایی، جشن مدرسه آمریکایی ها در ارومیه را لغو کرد. این نکته شایان ذکر است که هرچند دولت فعالیت تبلیغی مدارس آمریکایی را ممنوع کرده بود، ولی در سنت فکری مراجع شیعه مدارس مسیحی آمریکایی به مراتب خطرات کم تری برای باورمندان مسلمان داشتند و تعطیلی کامل این مدارس موجب گرایش ایرانیان به مدارس بهایی می شد که خطرات بیشتری برای مومنان در پی داشت. با افزایش تعداد مدارس ایرانی و بهبود کیفیت این مدارس و به موازات آن کاهش کیفیت مدارس آمریکایی دولت نسبت به فعالیت آنان خود را بی نیاز می دید. رضا شاه با فعالیت مدارس آمریکایی به نوعی کنار آمده بود و با سیاستهایی که در پیش می گرفت به نوعی آنان را در کنترل خود داشت. وی به گونه ای رفتار می کرد که آنان از فعالیت در ایران دلسرد نشوند و با ادامه فعالیت آنان از گرایش دانش آموزان به

تحصیل در مدارس بهایی نیز جلوگیری می کرد و با این سیاست نظر مساعد مراجع شیعه را نیز جلب می کرد. آنچه رضا شاه را به درپیش گرفتن سیاست برخورد با این مدارس مصمم نمود موضع گیری سیاسی مدیران مدارس بود. موضع گیری سیاسی مدیران مدارس آمریکایی به دلیل انگاره های ذهنیشان بود. آنان دارای تفکرات آزادی خواهانه بودند. در مقابل آن رضا شاه با انگاره ذهنی متفاوت قرار گرفته بود. او شیوه حکومت مقتدرانه را مورد نظر داشت و علاوه بر این نوعی بی اعتمادی نسبت به دولت های خارجی در انگاره ذهنی وی وجود داشت. علاوه بر این در تفکر دکتر جردن نوعی نگاه از بالا نسبت به دولت ایران وجود داشت و این را می توان در شیوه اداره کردن کالج البرز به وضوح مشاهده کرد، جردن در این زمینه پایبند بخش نامه های وزارت معارف نبود و با سلیقه خود به اداره امور می پرداخت. ساموئل جردن مدیر کالج آمریکایی البرز که در واقع مرکز سیاستگذاری سایر مدارس آمریکایی در ایران بود، منتقد اصلی رضا شاه و شیوه حکومت وی بود. این موضع گیری دکتر جردن باعث شد که دولت بر فعالیت کالج البرز نظارت بیشتری اعمال کند.

دولت با توجه به مجموعه فعالیت های مدارس آمریکایی به این نتیجه رسید که فعالیت آنان را متوقف کند. هرچند این تصمیم دولت در باره همه مدارس خارجی بود ولی آمریکاییها تلاش می کردند دولت ایران را از تصمیم خود منصرف کنند و به فعالیت خود در ایران ادامه دهند. دکتر جردن طی نامه ای به رضا شاه اقدامات خود را در جهت شاه دوستی عنوان کرد و در واقع از انتقادات خود به رضا شاه عذرخواهی نمود، دکتر جردن در واقع به عنوان نماینده مدارس آمریکایی به رضا شاه نامه نوشت. با بررسی اسناد موجود می توان به نقش اصلی و محوری مدرسه البرز تهران پی برد. مدرسه البرز تهران و مدیریت آن به عنوان هسته مرکزی مراکز فرهنگی آمریکاییان در ایران عمل می کرد و مدارس آمریکایی در شهرستانها تابع سیاستهای مدرسه البرز بودند. در واقع مدارس شهرستانها به آموزش دانش آموزان می پرداختند تا آنان را برای تحصیل در مدرسه البرز آماده کنند و دانش آموزان در صورت کسب آمادگی های لازم و در صورت برخورداری از استعداد لازم برای ادامه تحصیل به مدرسه البرز معرفی می شدند.

نتیجه گیری:

مدارس خارجی از دوره قاجاریه در ایران فعالیت داشتند و در زمان رضا شاه نیز به فعالیت خود ادامه دادند. در این میان مدارس آمریکایی از موقعیت بهتری برخوردار بودند و از آنجا که در امر آموزش بهتر عمل می کردند و در مواردی به حمایت مالی از دانش آموزان می پرداختند، اقبال مردم نسبت بدانان زیاد بود و در مواردی که دولت تصمیم به تعطیلی این مدارس می گرفت به تصمیم دولت اعتراض می کردند و تعطیلی مدارس را موجب عقب ماندگی فرزندان خود می دانستند. هرچند جامعه ایران به فعالیت مدارس آمریکایی در ایران اقبال نشان می داد ولی مجموعه ای از علل و عوامل موجب تغییر سیاست دولت نسبت به این مدارس شد.

حکومت پهلوی برای یکسان سازی فرهنگی و ترویج فرهنگ ملی، نظام نوین آموزش و پرورش در ایران را بنا نهاد و به طور گسترده به ایجاد مدرسه در ایران پرداخت. در نظام آموزشی جدید، تقویت ناسیونالیسم و روح ملی ایرانی از اهمیت زیادی برخوردار بود و تدریس تاریخ، جغرافیا و زبان فارسی راه رسیدن به این هدف بود. دولت در جهت ایجاد متون مناسب برای مدارس، به تالیف کتب جدید تاریخ، جغرافیا و زبان فارسی اقدام کرد و مدارس ایرانی در جهت تقویت روح ملی گرایی تلاش وافری داشتند و دولت نیز نظارت جدی در این زمینه بر مدارس اعمال می کرد. با احداث تعداد زیادی مدرسه و برقراری نظام تحصیل رایگان و افزایش معلمان ایرانی، دولت خود را از فعالیت مدارس خارجی و معلمان خارجی بی نیاز می دید.

در رتبه بندی مدارس تهران، مدارس ایرانی رتبه های برتر را به خود اختصاص دادند، کالج البرز مهم ترین مدرسه آمریکایی در میان مدارس تهران از نظر میزان قبولی در رتبه ای پس از مدارس ایرانی قرار گرفت. این موجب شد دولت بهانه لازم برای محدود کردن مدارس خارجی را بدست آورد. در نخستین اقدام مدارس خارجی از دایر کردن مقطع ابتدایی محروم شدند. دولت با این استدلال که تعداد مدارس ابتدایی کشور کافی است و نیازی به مدارس ابتدایی خارجی نیست و ترویج فرهنگ ملی ایرانی و ترویج ناسیونالیسم نیز باید توسط نظام آموزش ملی و در مقطع ابتدایی صورت گیرد و مدارس خارجی بدان اهمیتی نمی دهند، مدارس خارجی را از داشتن مقطع ابتدایی محروم کرد. از نظر متولیان فرهنگ، نظام آموزشی و مدارس باید به طور کامل در خدمت ترویج فرهنگ دولتی قرار می گرفت و ابزاری برای یکسان سازی فرهنگی بود و مدارس خارجی مانع این کار بودند و با دولت همکاری نداشتند.

بی اعتنایی به تعالیم اسلام و اقدامات مدارس در ترویج آیین مسیحیت نیز از دیگر موارد چالش برانگیز میان دولت و مدارس خارجی بود. مدارس خارجی به منظور تحصیل اقلیتهای دینی تاسیس می شد و متولیان این مدارس تمایلی به حضور مسلمانان در این مدارس نداشتند، ولی والدین مسلمان فرزندان خود را به این مدارس می فرستادند. هر چند تبلیغ مسیحیت در این مدارس ممنوع بود، ولی متولیان پایبندی چندانی به این ممنوعیت نداشتند و در برخی موارد دانش آموزان مسلمان در معرض تبلیغات مسیحیت قرار می گرفتند. مرجعیت شیعه در این زمان از نجف به قم منتقل شده بود و رضا شاه سعی در جلب رضایت آنان داشت. مراجع شیعه قم با فعالیت مدارس آمریکایی مخالفت جدی نداشتند، زیرا در صورت تعطیلی این مدارس، مسلمانان شیعه به مدارس بهایی جذب می شدند که در تهران و شهرستانها فعالیت داشتند. مراجع هم با مدارس میسیونری مخالف بودند و هم با مدارس بهایی ها، ولی فعالیت مدارس بهایی را برای اسلام خطرناک تر از مدارس میسیونری میدانستند. رضا شاه نیز در گام نخست به تعطیلی مدارس بهایی ها پرداخت و در ادامه به تعطیلی مدارس میسیونری نیز اقدام کرد.

کالج البرز و در مجموع مدارس خارجی در جهت ایجاد جامعه ای مدرن در ایران، با رضا شاه هم عقیده بودند، ولی شیوه زمامداری خود کامانه رضا شاه مورد قبول آنان نبود. رضا شاه به ویژه در دوره دوم

حکومتش از سال ۱۳۱۲ش بر خود کامگی خویش افزود، او به شخصی سازی قدرت روی آورد و قادر به تحمل نهادهای منتقد نبود. وی به تاسیس سازمان پرورش افکار پرداخت، تا جامعه را هرچه بیشتر از نظر فرهنگی یکدست سازد. به موازات اقدامات رضا شاه در جهت یکسان سازی افکار و اندیشه ها، فشار بر مدارس خارجی افزایش یافت. دولت به این نتیجه رسید که فعالیت مدارس خارجی و در راس آن مدارس آمریکایی در ایران را متوقف کند. ساموئل جردن مدیر کالج البرز طی نامه ای از رضا شاه درخواست کرد که در جهت افزایش تفاهم و دوستی بین ایران و آمریکا با ادامه فعالیت مدارس آمریکایی موافقت کند، ولی رضا شاه تصمیم خود را تغییر نداد. وی یکسال پیش از برکناری از پادشاهی مدارس خارجی را تعطیل کرد و آنها را به تملک دولت در آورد و از سال تحصیلی ۱۳۲۰-۱۳۱۹ این مدارس با پرسنل ایرانی فعالیت خود را آغاز کردند. با بررسی فعالیت های فرهنگی و آموزشی آمریکاییان می توان گفت آمریکاییها با حضور خود در ایران و فعالیت در قالب مراکز آموزشی و فرهنگی به تربیت نیروهای مورد نیاز خود در بخشهای مختلف فرهنگی و اقتصادی می پرداختند. فارغ التحصیلان مدارس آمریکایی به گسترش و افزایش قدرت نرم آمریکا در ایران کمک می کردند و رضا شاه منظور کاهش نفوذ فرهنگی آمریکا به تعطیلی مدارس آنان اقدام کرد.

منابع و ماخذ

کتابها:

۱. ابراهامیان، یرواند (۱۳۸۴). *ایران بین دو انقلاب*، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران، نشر نی، چاپ یازدهم.
۲. آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۰). *مدرنیته ایرانی، روشنفکران و پارادایم فکری عقب ماندگی در ایران*، تهران، دفتر مطالعاتی و انتشاراتی اجتماع.
۳. آصفی رامهریزی، حمدالله و غلامرضا وطن دوست. (۱۳۸۳) *سردار سپه و فروپاشی دودمان قاجار*، شیراز، انتشارات نوید.
۴. آلدن، جان (۱۳۳۳). *تاریخ میسیون آمریکا در ایران*. ترجمه سهیل آذری، تهران، نورجهان.
۵. امین سبحانی، رضا (۱۳۳۷). *تاریخچه و وجه تسمیه مدارس تبریز، تبریز، بی نا، جلد اول*.
۶. بهار، ملک الشعرا (۱۳۲۱). *تاریخ مختصر احزاب سیاسی*. جلد اول. بی جا. بی نا.
۷. تکمیل همایون، ناصر (۱۳۸۵). *آموزش و پرورش در ایران*، تهران، دفتر پژوهشهای فرهنگی.
۸. جودت، حسین (بی تا). *یادبودهای انقلاب گیلان و تاریخچه فرهنگ رشت*، بی جا، بی نا.
۹. رضا زاده، ملک رحیم (۱۳۵۰). *تاریخ روابط ایران و ممالک متحده آمریکا*، تهران، طهوری.
۱۰. *سالنامه فرهنگ رشت* (۱۳۳۷). رشت، چاپ زرری بافی.

۱۱. ساناساریان، الیزه (۱۳۸۴). جنبش حقوقی زنان در ایران، ترجمه نوشین احمدی خراسانی، تهران، اختران.
۱۲. سده نامه دبیرستان البرز (۱۳۵۴). بی جا، بی نا.
۱۳. سمیع آذر، علی رضا (۱۳۷۶). تاریخ تحولات مدارس در ایران، تهران، سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور.
۱۴. سلامی، غلامرضا و افسانه نجم آبادی (۱۳۸۴). نهضت نسوان شرق، تهران، نشر و پژوهش شیرازه.
۱۵. صدیق، عیسی (۱۳۴۹). تاریخ فرهنگ ایران، تهران، دانشگاه تهران.
۱۶. صفوت، محمد علی (۱۳۲۹). تاریخ فرهنگ آذربایجان، بی جا، چاپخانه قم.
۱۷. صلاحی، پرویز و مهری بسناس (۱۳۸۲). تاریخ مدارس خارجی در ایران، تهران، آوای نور.
۱۸. فرخزاد، پوران (۱۳۸۱). کارنامه‌ی زنان کارای ایران، تهران، نشر قطره.
۱۹. فرمانفرمایان، ستاره (۱۳۸۳). دختری از ایران: خاطرات ستاره فرمانفرمایان، ترجمه مریم اعلایی تهران، کارنگ.
۲۰. فروتن، محمد (۱۳۹۰). اوضاع سیاسی، اجتماعی همدان در جنگ جهانی اول، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی.
۲۱. فوران، جان (۱۳۹۲). مقاومت شکننده، ترجمه احمد تدین، تهران، رسا، چاپ چهاردهم.
۲۲. قاسمی پویا، اقبال (۱۳۷۷). مدارس جدید در دوره قاجاریه بانیان و پیشروان، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
۲۳. کسروی، احمد (۱۳۶۳). تاریخ مشروطه. چاپ شانزدهم. تهران، امیر کبیر، جلد اول.
۲۴. مرکز اسناد ریاست جمهوری (۱۳۸۱). اسنادی از مدارس ایرانی در خارج و مدارس خارجی در ایران ۱۳۱۷-۳۰۱. به کوشش عیسی عبدی. تهران، چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲۵. ناطق، هما (۱۳۷۵). کارنامه فرهنگی فرنگی ها در ایران، پاریس، اختران.
۲۶. ناصر، شکرآ... (۱۳۲۳). روش دکتر جردن. تهران، چاپخانه پاکتچی.
۲۷. وزیر، سعید (۱۳۹۳). خاتون معارف ایران، تهران، کوشش پاینده.
۲۸. همایون کاتوزیان، محمد علی (۱۳۹۹). اقتصاد سیاسی ایران، ترجمه کامبیز عزیزی، تهران، چاپ بیست و پنجم.
۲۹. یسلسون، آبراهام (۱۳۸۳). تاریخ روابط سیاسی ایران و آمریکا ۱۳۴۰-۱۳۰۰ق. تهران، امیر کبیر، چاپ دوم.

مقالات:

خدروی زاده، علی اکبر و فاطمه دانش شکیب. (۱۳۹۰). چگونگی بازتاب اندیشه‌ی نوسازی در مجله آینده (۱۳۰۶-۱۳۰۴)، مسکویه، دوره ۶، شماره ۱۷.

زیرنسکی، مایکل ب (۱۳۷۱). زنان میسیونر پرسیستریان آمریکایی در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، ترجمه منیژه گل بابایی بدیع الزمانی، مجله زن در دوره قاجار و اوایل قرن بیستم در ایران، شماره ۱۷، به کوشش ژانت آفاری.

روزنامه ها:

۱. اطلاعات. سال ششم شماره ۱۶۰۶.
۲. اطلاعات. سال هفتم شماره ۱۶۸۱.
۳. اطلاعات. سال هفتم. شماره ۱۶۸۹.
۴. اطلاعات. سال هفتم. شماره ۱۶۷۵.
۵. اطلاعات. سال هفتم. شماره ۱۶۹۴.
۶. اطلاعات. سال پانزدهم شماره ۴۲۸۶.
۷. اطلاعات. سال پانزدهم. شماره ۴۲۲۳.
۸. اطلاعات. سال پانزدهم. شماره ۴۳۰۲.
۹. اطلاعات. سال پانزدهم شماره ۴۲۳۷.
۱۰. اطلاعات. سال پانزدهم. شماره ۴۱۶۷.
۱۱. اطلاعات. سال پانزدهم. شماره ۴۴۱۷.
۱۲. اطلاعات. سال پانزدهم. شماره ۴۳۲۰.
۱۳. اطلاعات. سال پانزدهم. شماره ۴۳۰۲.
۱۴. اطلاعات. سال پانزدهم شماره ۴۳۹۳.
۱۵. اطلاعات. سال پانزدهم. شماره ۴۳۸۲.
۱۶. اطلاعات، سال پانزدهم. شماره ۴۳۹۳.

اسناد

۱. ساکما ۳۱۰/۷۳۱۵۳
۲. ساکما ۵۵۰۰۱
۳. ساکما ۵۵۰۰۱ سند شماره ۳
۴. ساکما ۲۹۷/۳۷۰۲۲

۵. ساکما ۲۹۷/۱۹۳۲۳

۶. ساکما ۹۵/۲۹۷/۴۴۹۹

۷. ساکما ۲۹۷/۱۴۵۶۸

۸. ساکما ۲۹۷/۱۶۱۲۴۰

۹. ساکما ۲۹۷/۰۱۰۴۰۹

References

- 1-Abrahamian, Yerevand (2005). Iran between Revolutions, translated by Ahmad Golmohammadi and Mohammad Ebrahim Fatahi, Tehran, Nei Publishing House, 11th edition(Persian).
- 2- Azad Aramaki, Taghi (2010). Iranian modernity, intellectuals and the intellectual paradigm of backwardness in Iran, Tehran, the study and publishing office of the community(Persian).
- 3- Asefi Rammehruzi, Hamdollah and Gholamreza Watan Dost. (2013) Sardar Sepeh and the Collapse of the Qajar Dynasty, Shiraz, Navid Publications (Persian).
- 4- Alder, John (1954). The history of the American mission in Iran. Translated by Sohail Azari, Tehran, Nurjahan(Persian).
- 5- Amin Sobhani, Reza (1958). History and nomenclature of schools in Tabriz, Tabriz, Bina, first volume(Persian).
- 6- Bahar, Malik al-Shaara (1942) Brief history of political parties. First volume, dis located,dis publisher, (Persian).
- 7-Takmil Homayoun, Nasser (2005). Education in Iran, Tehran, Cultural Research Office(Persian).
- 8- Judet, Hossein (no date). The memorials of the Gilan revolution and the history of Rasht culture, dis located,(Persian).
- 9- Reza zadeh, Malik Rahim (1971). History of relations between Iran and the United States of America, Tehran, Tahuri (Persian)
- Persian).(Annual of Rasht culture (1958). Rasht, Zari Bafi printing.10-
- 11-Sanasarian, Elyse (2004). Women's legal movement in Iran, translated by Noushin Ahmadi Khorasani, Tehran, Akhtran(Persian).
- 12-Centenary of Alborz High School (1975).displaced,(Persian).
- 13-Sami Azar, Ali Reza (1997). The history of school developments in Iran, Tehran, organization of modernization, development and equipping of the country's schools(Persian).
- 14-Sadiq, Isa(1970). History of Iranian culture, Tehran, University of Tehran(Persian).
- 15-Safwat, Muhammad Ali (1950). History of Azerbaijan Culture, Bija, Qom Printing House(Persian).
- 16-Salahi, Parviz and Mehri Basnas (2003) History of foreign schools in Iran,Tehran ,Avaye Noor ,(persian).
- 17-Farmanfarmaian,setareh (2013). A girl from Iran: Memoirs of setareh Farmanfarmaian, translated by Maryam Alaei, Tehran, Karang(Persian).
- 18-Fortun, Mohammad (2013). The political and social situation of Hamadan during the First World War, Tehran, Organization of National Archives and Books (Persian).
- 19-Foran, John (2012). Fragile resistance, translated by Ahmed Tadayon Tehran, Rasa, 14th edition(Persian)
- 20-Ghasemi Pouya, Iqbal (1998). New schools in the Qajar era, founders and pioneers, Tehran, University Publishing Center(Persian).
- 21-Kasravi, Ahmed (1984). Constitutional history. 16th edition. Tehran, Amir Kabir, first volume(Persian).

.22-Center for Presidential Documents (2013). Documents from Iranian schools abroad and foreign schools in Iran 301-1317. By the efforts of Isa Abdi, Tehran, Ministry of Culture and Islamic Guidance(Persian).

23-Natiq, Homa (1996). Cultural record of the Farangi people in Iran, Paris, Akhtran (Persian).

24-Nasser, Shukra...(1944). The method of Dr. Jordan. Tehran,pakatchi printing house(Persian).

25 - Vaziri, Saeed (2013). Khaton Ma'arif Iran, Tehran, Kushesh Payandeh(Persian).

26-Homayoun Katouzian, Mohammad Ali (2019). Political Economy of Iran, translated by Kambiz Azizi, Tehran, 25th edition(Persian).

27-Yeselson, Abraham (2004). History of political relations between Iran and America 1300-1340. Tehran, Amir Kabir, second edition(Persian).

Newspapers: Ettelaat numbers,:

1606

1681

1689

1675

1694

4286

4223

4302

4237

4167

4417

4320

documents

.Sakma

73153/310

.55001

297/37022

19323/297

4499/297/95

14568/297

161240/297

010409/297